

T á j é k o z t a t ó

a Társadalmi-történeti Tudományok Osztálya tevékenységéről és az osztályhoz tartozó tudományágak helyzetéről.

A jelen feljegyzés adatszerű anyagot nem tartalmaz. Ilyen anyagot ad az 1951. decemberi Nagygyűlésre elkészített osztálybeszámoló, valamint a könyvkiadásra vonatkozó, mellékelve csatolt összeállítás.

I.

Az osztály működéséről általában.

Az Akadémia újjáalakulása után az osztály működése nagy kezdeti nehézségekkel indult meg. Egyrészt az Akadémia tevékenységének e periodusában ugyyszólván minden tudományos kérdésben a legapróbb szervezeti részletekig az osztálynak kellett döntenie, másrészt a szaktitkárság szervezetlensége, a Tudományos Tanácstól örökségbe kapott rendkívül túlméretezett tervek ugyanakkor megnehezítették a tudományszervező munkát. Még súlyosabb volt a helyzet ideológiai vonatkozásban. Az osztályhoz tartozó tudományágak közül egyedül a történettudomány terén folyt bizonyos fokig rendszeres kutatómunka, amely irodalmi tevékenységet is mutatott fel.

Ez volt a helyzet az 1950. év első felében. Azóta az osztály tevékenységében egészében véve fokozatos haladás mutatkozik, amely azonban a különböző területeken igen egyenlőtlen. Megerősödött az osztályvezetőség munkája, bár ezt erősen gátolta és gátolja megfelelő osztálytitkár hiánya. Az osztályvezetőség rendszeresen havonta ülésezik és minden fontosabb kérdést megvitát. Megerősödött a szaktitkárság munkája. Valamennyi, az osztályhoz tartozó tudományág területén megalakultak az Állandó Bizottságok, amelyek általában rendszeresen üléseznek és tudományszervezési téren jó munkát végeznek. A Bizottságok egyrészt többé-kevésbé rendszeresen megvitátja és lektorálja az elkészült tudományos munkákat. A Bizottságok keretében az osztálynak mintegy száz főnyi aktívája alakult ki.

Az osztály egyik nagy gyengesége, hogy csak igen kevés akadémikus és akadémiai levelező tag aktív munkájára támaszkodhat.

Az osztály két éves tevékenységének eredményeképpen áttekintést nyertünk az egyes tudományágak ideológiai helyzetéről és megismerkedtünk a káderekkel. A kádermunka terén igazítottunk a papírosmunka helyett tudományos szakembereinkkel, elsősorban az akadémikusokkal és a bizottsági tagokkal munkájuk alapján megismerkedtünk.

Az osztály mint szervezeti egység tiz, igen különböző jellegű és igen különböző fejlettségi fokon álló tudományágat foglal magában. Ezek szervezeti összefoglalása egy osztályban bizonyos fokig esetleges és nem is tekinthető véglegesnek. Ahhoz, hogy a helyzetet ideológiai vonatkozásban feltárjuk, szükséges, hogy ne általánosságban beszéljünk az osztályról, hanem konkrétan az egyes tudományágakról.

II.

Az egyes tudományágak helyzete.

Mielőtt a tudományágakra egyenként rátérnénk, a munka eddigi eredményei alapján három csoportot különböztethetünk meg. Az első csoporthoz tartoznak a történettudomány /tulajdonképpen Magyarország története/ a filozófia és a jogtudomány. Ezek területen a marxista-leninista szellemű ideológiai vezetés biztosítva van. Ez a vezetés lehetővé teszi a történettudomány és a jogtudomány terén a felmerülő hibáknak a munka folyamán való kijavítását.

A második csoporthoz soroljuk azokat a tudományágakat, amelyekben ma rendszeres munka folyik, de a marxista ideológiai vezetés még nincs biztosítva, illetve csak annyiban, amennyiben ezt az osztályvezetőség irányító és ellenőrző tevékenysége adja meg. Ide tartoznak az archeológia, művészettörténet, néprajz és földrajz.

A harmadik csoporthoz tartoznak olyan tudományágak, amelyekben szervezett kutatómunka az Akadémia keretein belül egyáltalán nem és azon kívül is alig folyik: közgazdaságtan, pedagógia, lélektan.

A következőkben az egyes tudományágak helyzetéről és a teendőkről lesz szó.

1./ Történettudomány. Miután erről külön feljegyzés készült, a történettudomány helyzetét itt nem részletezzük. A legfontosabbnak tartjuk lehetővé tenni, hogy Molnár Erik elvtársnak több ideje legyen az intézet munkájának ideológiai irányítására. Szükségesnek tartjuk továbbá, hogy a Történettudományi Állandó Bizottság rendszeresebben tartson üléseket.

2./ Filozófia. E téren a döntő feladat marxista kutatókáderek nevelése, ami sem az egyetemi oktatás keretében, sem az aspirantúra keretében nem oldható meg, illetve csak részben oldható meg. A filozófiai kutatás sokoldalú és az Akadémia egész munkájával a társadalomtudományi osztályon túlmenően módon összefüggő feladatait csak egy filozófiai kutató intézet felállításával segítséggel oldhatjuk meg. Ennek hiányában a káderek eddigi szétszóródása folytatódni fog, a felnövő kutatók számára nem tudunk perspektívát biztosítani és az egyetemi oktatás számára is feltétlenül szükséges magyar nyelvű filozófiai irodalmat létrehozni. A tervszerű munka biztosítása szempontjából feltétlenül

szükségesnek tartjuk, hogy a Filozófiai Kutató Intézet felállításának illetve határidejének ügyében döntés történjék.

Ez évben megjelenik a Filozófiai Évkönyv első kötete.

3./ Jog- és államtudományok.

A Jogtudományi Állandó Bizottság rendszeresen dolgozik, több nyilvános ankétet és előadást tartott és az előkészületben levő tankönyvekkel, jegyzetekkel menetközben is foglalkozik. Jogászaink aránylag alaposan tanulmányozzák a szovjet irodalmat. A megjelenő magyar nyelvű jogi irodalom gyengéje, hogy nyelvében és tárgyalásmódjában még erősen befelé fordul, nem képes felkelteni a nem-jogászok érdeklődését, erősen kommentáló és nem eléggé kutató jellegű. A Jogtudományi Állandó Bizottságnak a jog állandó elemeiről folytatott vitájában egyes marxista jogászaink nem elég élesen léptek fel egyes hamis nézetekkel szemben. Órsi Gyula munkájának megvitatása személyeskedésbe fulladt. E hibákra rámutattunk és jogász tagtársaink ezt elismerték.

Folyamatos előkészítés után 1953 végén átveendő a Jog- és államtudományi Intézet.

4./ Archeológia. A nagyarányú és rendkívül eredményes ásatások és azok feldolgozása monográfiákban és cikkekben igen pozitív teljesítményt jelent. A munka gyenge oldala, hogy a feldolgozás szűk határok között mozog, pozitívista jellegű. Szeretnék az anyagot a társadalomtörténeti szempontok érvényesítése nélkül közölni azzal, hogy a következtetéseket vonják le mások. Az 1951 december havában tartott Nagygyűlésen az elméletileg jó színvonalú előadás felett tartott vita szintelen, érdektelen volt.

5./ Néprajz. Etéren rendszeres és hasznos anyaggyűjtő és muzeális munka folyik. Annál erősebben érezhető, hogy a néprajzi kutatás vezetői a marxizmust csak felületesen sajátították el. Lappangó formában érezhető a "népiesség" ideológiájának behatása. Nagyigényű és költséges vállalkozások tervel merültek fel /néprajzi lexikon/, amelyeket az osztályvezetőség nem hagyott jóvá. Nyílt kérdés évek óta a Néprajzi Kutató Intézet felállítása is. Elvileg ez feltétlenül szükséges volna, a vezetés kérdésével kapcsolatos nehézségek miatt az osztályvezetőség azonban az intézet felállítását még nem tartja időszerűnek.

6./ Művészettörténet. Az elmondottak vonatkoznak a művészettörténetre is. Az osztályvezetőség meg tudja akadályozni értéktelen kiadványok megjelenését /Ék Sándor egy helytelen cikke, Szentiványi túlméretezett, sivár, adathalmazt tartalmazó lexikona stb./, de természetesen nem tud mindennapi konkrét segítséget adni a művészettörténeti kutatásnak.

Szükségesnek tartjuk, hogy fiatal művészettörténészeket szovjet aspiranturára, illetve hosszabb tanulmányutra küldjünk ki. Jó volna meghívni Bandinelli elvtársat, a kiváló olasz marxista művészettörténész-archeológust Budapestre előadások megtartására és megbeszélésekre.

7./ Földrajz. A földrajzi munka terén a helyzet a múltban különösen súlyos volt. A reakciós ideológiai befolyását akadémiai vonalon nem engedték érvényesülni. Az Akadémiához tartozó Földrajzi Kutató Csoport csak névleg állt fenn. Az 1951 év folyamán a helyzet szervezetileg lényegesen megjavult a Földrajzi Kutató Csoport megerősödött és rendszeresen dolgozik. A Földrajzi Állandó Bizottság működésében javulás mutatkozik. A bizottság azzal a javaslattal fordult az Elnökség felé, hogy a földrajz szervezetileg a Műszaki osztályhoz legyen kapcsolva. Bár ez a fizikai földrajz vonatkozásában indokolt volna, az osztályvezetőség ezt a javaslatot helytelennek tartja, mert a Földtani bizottság sokkal kevésbé tudná biztosítani azt az ideológiai vezetést, amelyre a földrajzi tudománynak feltétlenül szüksége van és amelyet a Földrajzi Állandó Bizottság sem tud eléggé megadni. Az együttműködést a geológiával és más tudománysszakokkal is ad hoc bizottságok útján biztosítani lehet.

A földrajz nagy fontossága mellett kívánatos, hogy a földrajzi kutató csoport idővel földrajzi kutató intézetté alakuljon át. Itt is a vezetés kérdésén fordul meg az ügy.

8./ Közgazdaságtan. A közgazdaságtan terén a helyzet rendkívül nehéz. Az Akadémia tagjai közé beválasztottuk Erdei Ferenc és Nagy Imre minisztereket, akik azonban egyáltalán nem vesznek részt az Akadémia munkájában. /Nagy Imre egyébként szeretne/. Gyakorlatilag tehát közgazdaszunk nincsen.

A Közgazdaságtudományi Állandó Bizottságot évszámra nem sikerült összehívni. A legutóbbi időkben némi javulás állott be, s reméljük, hogy a bizottság a jövőben rendszeresen működni fog. Ennek feltétele, hogy Friss István bizonyos időt kapjon a bizottság irányítására. A bizottságnak foglalkoznia kellene nemcsak tudományszervezési, hanem elméleti kérdésekkel is. Például a szocializmus politikai gazdaságtana oktatásával kapcsolatban az új nagyjelentőségű elméleti megállapításokkal. A bizottság segítségével néhány közgazdaságtan tárgyú nyilvános felolvasó ülést kellene biztosítani.

Sok vitára adott alkalmat a Közgazdaságtudományi Intézet helyzete. Az intézet állandóan azt szorgalmazza, hogy az Akadémia vegye át az intézetet. Mi ezt elvben nem ellenezzük, azonban gyakorlatilag csak akkor tartjuk megvalósíthatónak, ha az intézetnek lesz megfelelő igazgatója és olyan kutatási programja, amely megfelel az Akadémia általános profiljának. Az osztályvezetőség legutóbbi ülésén ezt a kérdést megtárgyalta és újból kénytelen volt megállapítani, hogy az intézetnek ilyen kutatási programja nincs. Ha az Akadémia formálisan átveszi az intézetet, ezáltal a helyzet nem változik meg.

Nézetünk szerint a közgazdaságtan helyzetén változást csak úgy lehet előidézni, ha az Állandó Bizottságot kiszélesítjük, tevékenységét rendszeresebbé tesszük, kapcsolatot teremtünk az Állandó Bizottság és a Műszaki Osztály, valamint az Agrártudományi Osztály egyes bizottságai között, ha ezenkívül a Közgazdaságtudományi Intézet és a Közgazdasági Egyetem között szoros kapcsolat létesül az Állandó Bizottság vezetése alatt.

III.

Perspektivák - javaslatok.

Az eddigi fejlődés szakaszai. 1945-től 1948-ig azért harcoltunk, hogy a marxizmus egyáltalán megfelelő képviselőt kapjon a magyar tudományos életben, az egyetemen, az Akadémiában.

Azóta nem sikerült biztosítanunk egy a szervezeti, mind az ideológiai irányítás teréna marxizmus-leninizmus hegemóniáját a társadalmi tudományok területén. De leszögezhetjük, hogy a dialektikus és történelmi materializmus iránt régi tudományos szakembereink részéről már sok esetben komoly érdeklődés nyilvánul meg. Döntő fordulatot jelentett ebben a tekintetben elsősorban társadalomtudományi téren Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkáinak megjelenése. Az I. és II. osztály közös ülésén, valamint számos bizottsági ülésen tartott előadásainkban és cikkeinkben általában sikerült Sztálin munkáinak óriási jelentőségét megvilágítani és helyes értelmezését biztosítani.

A sztálini munkák hatása rendkívül pozitív jelenség volt, de a viták egyszersmind felszínre hoztak rengeteg zűrzavart és félreértést a történelmi materializmus alapkérdései körül, ami azt mutatja, hogy e téren további állandó, rendszeres munkát kell kifejtetni.

A fejlődés most következő szakaszának abban kell állnia, hogy előbbre jussunk a történelmi materializmus konkrét alkalmazásában az egyes tudományágak területén. /Ugyanez a helyzet természettudományi vonalon is./

Ehhez nem elég a marxizmus-leninizmusnak az az általános ismerete, amelyet az egyetemi tanárok számára szervezett ideológiai tanfolyamok megadnak. Minden tudományág művelőjének ismernie kell saját tudományágának marxista irodalmát, ami nagymértékben azonos a szovjet tudomány műveinek ismeretével.

Ennek a "szakmai marxista műveltségnek" elsajátítása már nem tanfolyamok, hanem döntő mértékben egyéni munka kérdése. Irányítás, vezetés, tanácsadás azonban lehetséges és szükséges és ez az Akadémiának, mint a tudomány vezető szervének jelenleg soronlevő feladata.

Javaslatok. /Lásd a szövegben foglaltakat is./

Az osztály jelenlegi szervezeti felépítése maradjon meg, az I. osztállyal /és más osztályokkal/ egyes tudományágaknak szorosabb kapcsolatot kell tartani, közös bizottsági üléseket, vitákat rendezni.

Elkészítendő /lehetőség szerint/: 1953-ban több új tag választása.

Az osztály munkáját fokozott mértékben az Állandó Bizottságokra kell alapozni. A Bizottságok tevékenységét a tudományszervezési feladatok mellett a tudományos kutatómunkára kell irányítani: előadások, készülő és elkészült kiadványok folyamatos lektorálása és megvitatása. A Bizottságok a Jogi Bizottság példáját követve nyilvános előadásokat is rendezzenek.

9./ Neveléstudomány. A Társadalom-történeti Tudományok osztálya keretében felállított Állandó Pedagógiai Bizottság sokáig csak szervezeti kérdésekkel, tervekkel, személyi kérdésekkel foglalkozott. Ez év folyamán a bizottság működése elevenebbé vált és ezáltal magától tárgytalanná vált az a felmerült kérdés is, hogy van-e a bizottságnak létjogosultsága. A hazai pedagógiai tudományos kutatás feladatai még sok tekintetben tisztázatlanok. Nézetünk szerint a bizottság megfelelő fórum az elvi kérdések megvitatására és komoly segítséget tud nyújtani a felállítandó Neveléstudományi Intézetnek. A pedagógiai kutatás központját azonban valóban nem az Akadémia keretén belül kell felállítani.

A neveléstudomány fejlesztésének egyik fontos feltétele a pedagógia gyakorlati és elméleti munkásainak filozófiai műveltsége. Pedagógiai irodalmunk jelenlegi legfőbb fogyatékosága a szűk empirizmus és praktícizmus, amelyet a történelmi materializmus igen alapos tanulmányozása és alkalmazása nélkül nem lehet leküzdeni. Ezen a vonalon az Akadémia szintén segítséget nyújthat, főleg a Filozófiai Intézet felállításának után.

10./ Pszichológia. A pszichológia helye tudományos életünkben még egyáltalán nincs tisztázva. Gyakorlatilag a pszichológia-ideológiailag igen problematikus - oktatása az egyetemen a pedagógiához kapcsolódik, az Állami Lélektani Intézet szintén gyermeklélektani kérdésekkel foglalkozik. Pszichológusaink nagy nehézségek között igyekeznek leküzdeni eddigi, teljesen idealisztikus beállítottságukat. A II. osztály bevonta az osztály tevékenységébe /előadások, cikkek/ és a Pedagógiai Bizottság működésébe Zádor Imrét, aki nálunk a nervizmus irányzatának egyetlen képviselője a pszichológia terén. Nézetünk szerint a materialista pszichológiának fejlesztését minden eszközzel támogatni kell. Ehhez szükséges aspiránsok és ösztöndíjasok nagyobb mértékben való kiküldése a Szovjetunióba, akik kimondottan a pszichológiát és ne csak általában a pedagógiát tanulmányozzák. Alkalmat kellene nyújtani Zádornak arra, hogy ne csak orvosi gyakorlati téren, hanem elméleti téren is dolgozhasson, az egyetemen előadjon stb. A pszichológiai oktatást az egyetemen természet-tudományi alapokra kell fektetni, ami azt jelenti, hogy a hallgatóknak alapos fiziológiai képzettséget kell elsajátítaniuk és ez a jelenlegi keretek között teljesen lehetetlen. A freudizmus és a pedológia bírálata még mindig szükséges, de ez nem jelentheti a materialista pszichológia helyettesítését. Rá kell irányítani orvostudományunk figyelmét a pszichológia tanulmányozásának fontosságára a pszichiátria szempontjából is, amely nálunk az orvostudomány elmaradott ágainak egyike.

Akadémiai vonalon a pszichológiával egyelőre a Pedagógiai Bizottság keretében foglalkoztunk. Azenban a kérdés-komplexumot egyszer meg kell közösen tárgyalni a filozófia, pedagógia, fiziológia és pszichiátria képviselőivel.

Általában: az Akadémia egész munkásságában mindinkább szükségessé válik a komplex-témáknak több tudományág képviselői által való kollektív feldolgozása. Ez a szovjettudomány nagy újításainak egyike.

A főbb tudományágakban gondos előkészítés után és a vezetés biztosításának esetében az 1952-54 évek folyamán akadémiai kutató intézetek állítandók fel, ill. meglévő intézetek átveendőik. Ha erre az elvi határozat megvan, a szaktitkárság konkrét tervezeteket dolgozzon ki.

Szervezeti részletkérdésekben és személyi kérdésekben más alkalommal teszünk javaslatokat.

Budapest, 1952. június 7.